

ISSN 2304-4756

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ

ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць
Спецвипуск

Засновник та видавець –
Харківський національний університет
внутрішніх справ
Виходить 2 рази на рік
Заснований у травні 2012 року

Харків 2019

УДК 343.2(477)(075.8)

ББК 67.9 (4УКР)305

В 45

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 30 жовтня 2019 року),
рішенням правління Кримінологічної асоціації України
(протокол № 4 від 21 жовтня 2019 року)*

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з юридичних наук (наказ
Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. М. Бандурка – д-р юрид. наук, проф., академік НАПрН України, засл. юрист України, президент Кримінологічної асоціації України (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна) – *головний редактор*; **О. М. Литвинов** – д-р юрид. наук, проф., засл. прац. освіти України (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна) – *заступник головного редактора*; **Є. О. Гладкова** – канд. юрид. наук, старший дослідник (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна) – *в. о. відповідального секретаря*; **В. С. Батиргарєєва** – д-р юрид. наук, старший наук. співроб. (Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна); **Х. Валкова** – д-р юрид. наук, проф., віце-голова Чеської Кримінологічної асоціації, член Європейського товариства кримінологів (м. Прага, Чеська Республіка); **Т. А. Денисова** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна); **О. М. Джу́жа** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна); **В. П. Ємельнов** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна); **О. О. Житний** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна); **К. Б. Левченко** – д-р юрид. наук, проф. (Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна», м. Київ, Україна); **О. М. Литвак** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України, засл. юрист України, засл. діяч науки і техніки України, віце-президент Кримінологічної асоціації України (м. Київ, Україна); **Г. Марковська** – канд. юрид. наук (Університет Англія Раскін, м. Кембридж, Велика Британія); **Ю. В. Орлов** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна); **Є. О. Письменський** – д-р юрид. наук, проф. (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Миколаїв, Україна); **П. Пойман** – д-р юрид. наук, член Комітету Чеського кримінологічного товариства (Празький інститут досліджень з питань безпеки (PSSI), м. Прага, Чеська Республіка); **Є. Л. Стрельцов** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України, засл. діяч науки і техніки України, віце-президент Кримінологічної асоціації України (Південний регіональний науковий центр Національної академії правових наук України, м. Одеса, Україна); **В. Б. Харченко** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна); **О. М. Храмцов** – д-р юрид. наук, доцент (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна); **О. О. Юхно** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна); **І. С. Яковець** – д-р юрид. наук, ст. наук. співроб. (Управління пробації Північно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції, м. Харків, Україна); **О. Н. Ярмиш** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України, засл. юрист України (Інститут законодавства Верховної Ради України, м. Київ, Україна); **А. М. Яценко** – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна).

Статті збірника висвітлюють широке коло наукових кримінологічних і кримінально-правових питань, актуальних проблем боротьби зі злочинністю, вдосконалення національного кримінального законодавства, правового регулювання, інформаційно-аналітичного й організаційно-управлінського забезпечення протидії злочинності в Україні тощо.

Для науковців, правоохоронців-практиків, здобувачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів і студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами реформування кримінальної юстиції.

Редаколегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Національної академії наук України у розділі «Наукова періодика України», а також на офіційному сайті видання (www.visnikkau.webnode.com.ua).

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2019

© Кримінологічна асоціація України, 2019

ISSN 2304-4756

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY
OF INTERNAL AFFAIRS CRIMINOLOGICAL ASSOCIATION OF
UKRAINE

BULLETIN OF CRIMINOLOGICAL ASSOCIATION OF UKRAINE

Collection of scientific materials

Special edition

Founder and editor –
Kharkiv National University of
Internal Affairs
Published 2 times per year
Founded in May, 2012

Kharkiv 2019

UDC 343.2(477)(075.8)

BBC 67.9 (4YKP)305

B 45

*Recommended for publishing and distribution through Internet
By the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs
(minutes No. 10 dated from October 30, 2019),
Resolution of the Board of Criminological Association of Ukraine
(minutes No. 4 dated from October 21, 2019)*

The collection is included to the List of scientific professional editions of Ukraine in law sciences (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from October 7, 2015 No. 1021)

EDITORIAL BOARD:

O. M. Bandurka – Doctor of Law, Professor, Academician of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Criminological Association of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine) – *chief editor*; **O. M. Lytvynov** – Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine) – *deputy chief editor*; **Eu. O. Hladkova** – PhD, senior researcher (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine) – *executive secretary a.i.*; **V. S. Batyrhareieva** – Doctor of Law, senior researcher (Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems within the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Kharkiv, Ukraine); **H. Valkova** – Prof., JUDr, CSC a cofounder and Vice-Chairperson of the Czech Criminological Society and a member of the European Society of Criminology; **T. A. Denysova** – Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine); **O. M. Dzhuzha** – Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine); **V. P. Yemelianov** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **O. O. Zhytnyi** – Doctor of Law, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine); **K. B. Levchenko** – Doctor of Law, Professor (The International Women's Right Center «La Strada – Ukraine», Kyiv, Ukraine); **O. M. Lytvak** – Doctor of Law, Professor, corresponding member of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Honored Lawyer of Ukraine, Honored Worker of Science of Ukraine, Vice-President of the Criminological Association of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **A. Markovska** – PhD (Anglia Ruskin University, Cambridge, United Kingdom); **U. V. Orlov** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **Ye. O. Pysmenskyi** – Doctor of Law, Professor (E. O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs, Sumy, Ukraine); **P. Pojman** – PhD, Executive Board and founding member of the Czech Society of Criminology (Prague Security Studies Institute (PSSI), Prague, Czech Republic); **Ye. L. Streltsov** – Doctor of Law, Professor, corresponding member of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Honored Worker of Science of Ukraine, Vice-President of the Criminological Association of Ukraine (Southern Regional Scientific Center of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Odesa, Ukraine); **V. B. Kharchenko** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **O. M. Khrantsov** – Doctor of Law, associate professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine); **O. O. Yukhno** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine); **I. S. Yakovets** – Doctor of Law, senior researcher (Department on Probation of the Northern-Eastern Interregional Division on the Issues of Executing Criminal Punishments and Probation of the Ministry of Justice, Kharkiv, Ukraine); **O. N. Yarmysh** – Doctor of Law, Professor, corresponding member of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Honored Lawyer of Ukraine (Legislation Institute of the Verkhovna rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine); **A. M. Yashchenko** – Doctor of Law, Professor (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine).

The articles of the collection highlight a wide range of scientific criminological, criminal and legal issues, relevant problems of crime combating, improvement of the national criminal legislation, legal regulation, information and analytical, organizational and administration guaranteeing of counteracting crime in Ukraine, etc.

For scholars, law enforcement officers, practitioners, post-graduate students, seekers of higher educational establishments, cadets, students and everyone interested in reforming criminal justice issues.

The Editorial Board does not always share the authors' opinion.

The authors of publications have responsibility for authenticity of the scientific material, professional formulation, actual data, citation, proper names, geographic names, as well as the disclosure of facts, which are not for open press, etc.

E-copy of the collection is placed free of charge online on the web-site of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine of the national Ukrainian Law Academy in the section «Scientific periodicals Ukraine», as well as on the web-site of the edition ([www. visnikkau.webnode.com.ua](http://www.visnikkau.webnode.com.ua)).

ISSN 2304-4756

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ АССОЦИАЦИЯ УКРАИНЫ

ВЕСТНИК КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ АССОЦИАЦИИ УКРАИНЫ

Сборник научных трудов
Спецвыпуск

Учредитель и издатель –
Харьковский национальный университет
внутренних дел
Выпускается 2 раза в год
Основан в мае 2012 года

Харьков 2019

УДК 343.2(477)(075.8)

ББК 67.9 (4УКР)305

В 45

*Рекомендовано к печати и к распространению через сеть Интернет
Учёным советом Харьковского национального университета внутренних дел
(протокол № 10 от 30 октября 2019 года),
решением правления Криминологической ассоциации Украины
(протокол № 4 от 21 октября 2019 года)*

Сборник включён в Перечень научных специализированных изданий Украины по юридическим наукам (приказ Министерства образования и науки Украины от 07.10.2015 г. № 1021)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А. М. Бандурка – д-р. юрид. наук, проф., академик НАПрН Украины, засл. юрист Украины, президент Криминологической ассоциации Украины (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина) – *главный редактор*; **А. Н. Литвинов** – д-р юрид. наук, проф., засл. работник образования Украины (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина) – *заместитель главного редактора*; **Е. А. Гладкова** – канд. юрид. наук, старший исследователь (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина) – *и. о. ответственного секретаря*; **В. С. Батыргареева** – д-р юрид. наук, старший науч. сотруд. (Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени В. В. Сташиса НАПрН Украины, г. Харьков, Украина); **Х. Валкова** – д-р. юрид. наук, проф., вице-глава Чешской Криминологической ассоциации, член Европейского сообщества криминологов (г. Прага, Чешская Республика); **Т. А. Денисова** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист Украины (Академия Государственной пенитенциарной службы, г. Чернигов, Украина); **А. Н. Джу́жа** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист Украины (Национальная академия внутренних дел, г. Киев, Украина); **В. П. Емельянов** – д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина); **А. А. Житный** – д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, г. Харьков, Украина); **Е. Б. Левченко** – д-р юрид. наук, проф. (Международный женский правозащитный центр «Ла Страда – Украина», г. Киев, Украина); **О. М. Литвак** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН Украины, засл. юрист Украины, засл. деятель науки и техники Украины, вице-президент Криминологической ассоциации Украины (г. Киев, Украина); **А. Марковская** – канд. юрид. наук (Университет Англии Раскин, г. Кембридж, Великобритания); **Ю. В. Орлов** – д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина); **Е. А. Письменский** – д-р юрид. наук, проф. (Луганский государственный университет внутренних дел имени Э. А. Дидоренко, г. Николаев, Украина); **П. Пойман** – д-р юрид. наук, член Комитета Чешского криминологического сообщества (Пражский институт исследований по вопросам безопасности (PSSI), г. Прага, Чешская Республика); **Е. Л. Стрельцов** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН Украины, засл. деятель науки и техники Украины, вице-президент Криминологической ассоциации Украины (Южный региональный научный центр Национальной академии правовых наук Украины, г. Одесса, Украина); **В. Б. Харченко** – д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина); **А. Н. Храмцов** – д-р юрид. наук, доцент (Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, г. Харьков, Украина); **А. А. Юхно** – д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина); **И. С. Яковец** – д-р юрид. наук, ст.науч. сотруд. (Управление пробации Северо-Восточного межрегионального управления по вопросам исполнения уголовных наказаний и пробации Министерства юстиции, г. Харьков, Украина); **А. Н. Ярмыш** – д-р юрид. наук, проф. член-кор. НАПрН Украины, засл. юрист Украины (Институт законодательства Верховной Рады Украины, г. Киев, Украина); **А. Н. Яценко** – д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина).

Статьи сборника освещают широкий круг научных криминологических и уголовно-правовых вопросов, актуальных проблем борьбы с преступностью, усовершенствования национального уголовного законодательства, правового регулирования, информационно-аналитического и организационно-управленческого обеспечения противодействия преступности в Украине и пр.

Для учёных, правоохранителей-практиков, соискателей, адъюнктов, аспирантов, слушателей, курсантов и студентов, а также для всех, кто интересуется проблемами реформирования уголовной юстиции.

Редколлегия не всегда разделяет взгляды авторов публикаций.

За достоверность научного материала, профессионального формулирования, фактических данных, цитат, имён собственных, географических наименований, а также за разглашение фактов, которые не подлежат открытой печати, и пр. несут ответственность авторы публикаций.

Электронная копия сборника размещается в открытом доступе на сайте Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского Национальной академии наук Украины в разделе «Научная периодика Украины», а также на официальном сайте издания (www.visnikkau.webnode.com.ua).

ЗМІСТ

СТАТТЯ НОМЕРА

ПАВЛИКІВСЬКИЙ Віталій Іванович, ЮРТАЄВА Ксенія Володимирівна ЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, СПРИЧИНЕНУ АВТОНОМНИМИ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ	13
--	----

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

ЯЩЕНКО Андрій Миколайович ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ІСТОТНОЇ ШКОДИ Й ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ В АСПЕКТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 367 КК УКРАЇНИ	24
ЛИЗОГУБ Ярослав Григорович ПРИМУШУВАННЯ ДО ВАГІТНОСТІ ЯК ДІЯННЯ, ЩО ПОСЯГАЄ НА ВОЛЮ ТА ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ, ПІД КУТОМ ЗОРУ ДОЦІЛЬНОСТІ ЙОГО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ	33
ЦВІРКУН Наталія Юрївна ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ ТА РОЛІ НАСТУПНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ...43	
КОНДРАТОВ Дмитро Юрійович ДОСВІД ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ	52
СИЙПЛОКІ Микола Васильович СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	61
ФОМЕНКО Марина Василівна ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	70
ДЕНІСОВ Сергій Федорович, КУЛИК Сергій Геннадійович КРИМІНОГЕННИЙ ВПЛИВ БУКМЕКЕРСТВА ТА БЕТТІНГУ НА СФЕРУ СПОРТУ	77

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

НОСАЧ Андрій Володимирович ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД І НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ	88
САЗОНОВ Василь Вікторович ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	97
МАСЛОВА Наталія Григорівна ЗАГАЛЬНІ ФАКТОРИ ВІДТВОРЕННЯ АСОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ	107

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

АВДЄЄВ Олександр Олександрович, ШЕВЕЛЕВ Костянтин Євгенович ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	114
ЧЕРЕВКО Кирило Олександрович ВІРТУАЛЬНІ ГРОШІ В РОЗРІЗІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	123
ЧЕРНОВ Вадим Геннадійович, АНОСОВ Ігор Вікторович, БУРДА Вікторія Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІЗАНИХ ПОШКОДЖЕНЬ ОДЯГУ	132

NONFICTION

ОРЛОВ Юрій Володимирович ЗЛОЧИННІСТЬ І ЧАС: ОНТОЛОГІЯ ТА МЕТАФІЗИКА КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	144
БАНДУРКА Олександр Маркович, ЛИТВИНОВ Олексій Миколайович НОВІ ПОСТУЛАТИ ЧАСУ В КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ	156
ЛИТВИНОВ Олексій Миколайович, ГЛАДКОВА Євгенія Олексіївна ПАНОПТИКОН vol. II, або НОВИЙ ВІКТИМАЛЬНИЙ ПОРЯДОК	165
ЯЩЕНКО Андрій Миколайович ЧИ МОЖНА ПРИМИРИТИСЯ З БЛИЗЬКИМИ РОДИЧАМИ ТА ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї У РАЗІ ЗАГИБЕЛІ ПОТЕРПІЛОГО?	177

НАШІ АВТОРИ

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ» спецвипуск 2019.....	185
--	------------

ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ, ЯКІ ПУБЛІКУЮТЬСЯ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ».....	187
---	------------

УДК 343.9

Олександр Маркович БАНДУРКА,
доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України, президент
Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
відповідальний секретар Кримінологічної асоціації
України (Харківський національний
університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

НОВІ ПОСТУЛАТИ ЧАСУ В КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

Ревізія сучасного кримінологічного знання з високою очевидністю зумовлює нагальну потребу у трансформації основних концептів та інститутів відповідної галузі пізнання. Раніше ми вже здійснили таку наукову розвідку¹, тож, аналогічними аргументами ми послуговувались, формулюючи відповідний пошуковий запит. Однією з таких проблем є комплекс теоретичних положень, що відображає специфіку кримінологічної детермінації, а саме процесів обумовлення певних видів злочинності або ж окремих форм протиправної поведінки. Вважається, що кримінологічна детермінація – найскладніша наукова тематика. Її критичний аналіз дозволяє нам з упевненістю констатувати, що навмисне збудовані навколо неї бар'єри міфологем, парадоксів, інсинуацій і відвертої нісенітниці не дозволяють проникнути всередину інформаційних полів тим потокам знання, які кардинально відрізняються від парадигми, що сформувалася. Ця

¹ Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019.

ситуація є блюзнірською стосовно кримінології в цілому, не відображає сучасних тенденцій її розвитку і повинна бути радикально змінена. І такі спроби нашими колегами вже робилися¹, хоча, звісно ж, вони не ставили перед собою мету, що відповідає нашим останнім «безвідповідальним» пропозиціям. У зв'язку з цим ми поділяємо твердження В. М. Кудрявцева про те, що «переваги причинного пояснення явищ природи і суспільства полягають у тому, що у такому поясненні виділяється головне у їх розвитку; звертається увага на вирішальні ланки в системі взаємодіючих факторів. Саме причинність як внутрішній зміст детермінації та її сутність відповідає на питання, чому сталася та чи інша подія...»²

З урахуванням комплексного міждисциплінарного, інтегративного характеру самої концепції кримінологічної детермінації її наскрізний аналіз є архіскладним та об'ємним завданням. Вважаємо, що його можна вирішити за допомогою фрагментації відповідного знання, деконструкції цілісного концепту за рахунок специфікації окремих його компонентів. Одним із них є час.

У реальності екзистенції й побутування людини проблема часової структури світу є однією з центральних. Остання є надзвичайно складною, вважають П. Бергер і Т. Лукман, оскільки стикаються різні рівні емпіричної темпоральності³. Перш за все, вони говорять про те, що людина сприймає час як безперервний і кінцевий. Ж. Батай зазначає, що «час відповідає екстатичному запалу мого я, яке вмирає. ... Час не означає нічого, крім втечі всього, що здавалося правдивим»⁴. Але на час життя людини і її сприйняття накладає відбиток часова структура життя суспільства з його революціями, кризами, досягненнями тощо. Усе це великою мірою визначає характер соціальної взаємодії людей у повсякденному житті.

Е. Гідденс вважає час і простір найбільш фундаментальними умовами соціальних дій агентів і соціальних практик. При цьому простір як соціальне середовище взаємодії завжди містить у собі час; останній же «здійснюється» в просторі. Отже, в соціальних діях і практиках простір виявляється завжди пов'язаним із часом. Тому англійський соціолог постійно використовує термін «простір-час». Простір виявляється найважливішим фактором координації соціальних дій агентів у часі; час же детермінує просторову організацію. Звідси – ідея «зонування» суспільства

¹ Орлов Ю. В. Дискурсивно-комунікативна теорія детермінації злочинності: концептуальні засади формування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 23–32; Орлов Ю. В. Дискурсивний простір злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1 (18). С. 126–136; Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 176–184; Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності (закінчення статті). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1 (20). С. 99–107.

² Социальные отклонения. Введение в общую теорию. М.: Юридическая литература, 1984. С. 228.

³ Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М.: Медиум, 1995. С. 67.

⁴ Дельюмо Ж., Батай Ж. Пустота страха. М.: Алгоритм, 2019. С. 139.

та його конкретних структур (наприклад, міста, квартири) в межах упорядкованого просторово-часового континууму¹.

У сучасному соціальному загалом і кримінологічному зокрема значенні концепція про єдину, цілісну й неподільну субстанцію «простір-час» не спрацьовує. Наслідки таких процесів ще не повною мірою осмислено наукою, хоча б з тієї причини, що вони є перманентними, постійно мінливими, безперервними. Ж. Бодрійяр пише: «Немає більше ні історії, ні часу, з тих пір як він реєструється в зворотному відліку, адже якщо ми відраховуємо секунди, що відокремлюють нас від кінця, то це означає, що все вже скінчилося»².

Час – одне з найбільш фундаментальних понять фізики. У ньому лише одну його властивість – тривалість, яка вимірюється секундами, годинами тощо, – досліджено досить докладно. Саме цю властивість (разом із припущеннями про одномірність, безперервність та однорідність) покладено в підґрунтя прийнятої нині теорії простору-часу – теорії відносності³. Згідно з останньою простір і час є єдиним чотиривимірним різноманіттям, точки якого є образами елементарних подій нашого світу. Стосовно часу ця теорія встановлює правило узгодження показань годинників, що перебувають у різних точках простору та довільним чином рухаються відносно один одного⁴.

Разом із тим теорія відносності викликає цілу низку принципових питань стосовно властивостей часу, які залишаються без відповіді. Наприклад: «Чому взагалі час плине і до того ж завжди лише в одному напрямку?» Або інше питання: «За допомогою якого саме механізму (фізичного поля) підтримується узгодженість темпів перебігу часу в різних точках простору?» (Найбільш наочно ця узгодженість проявляється в тому, що в області простору зі слабким гравітаційним полем темпи плину часу в будь-яких двох нерухомих відносно одна одної точках є суворо однаковими). Спроби дати відповіді як на ці, так і на інші питання, що стосуються специфічних властивостей часу, робилися в багатьох фізичних і філософських ученнях⁵. Однак запропоновані відповіді не є достатньо переконливими. Як приклад, наведемо три найбільш часто висловлювані гіпотези про природу часу та його спрямованість.

Згідно з однією з них ця властивість часу зумовлена загальним розширенням Всесвіту. Але таке пояснення важко прийняти. Справа в тому, що розширення Всесвіту є взаємним розбіганням галактик, яке не

¹ Современная социальная теория. Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета 1995. С. 52.

² Бодрийяр Ж. Совершенное преступление. Заговор искусства / пер. с франц. А. Качалова. М.: Панглосс, 2019. С. 87.

³ Альберт Эйнштейн и теория гравитации: сб. статей. М.: Мир, 1979.

⁴ Теория относительности // Элементы большой науки: сайт. URL: https://elementy.ru/trefil/43/Teoriya_otnositelnosti.

⁵ Hawking Stephen W. A brief history of time. From the big bang to black holes. N.-Y., 1988.

супроводжується зміною просторових масштабів усередині них і, тим більш, усередині нашої сонячної системи. Тому ця гіпотеза зумовлює необхідність відповісти на запитання, яким чином годинники на Землі «дізнуються» про розбігання далеких галактик. Жодних реальних аргументів щодо цього в сучасній фізиці немає¹.

Друга гіпотеза прив'язує рух часу та його спрямованість до другого начала термодинаміки², тобто з односпрямованим зростанням ентропії в навколишньому світі, що викликається перебігом різних незворотних процесів. Але і в цьому випадку залишається незрозумілим, яким чином інформація про зростання ентропії передається годиннику. Тому малоймовірно, щоб ентропія могла служити причиною плину часу.

Нарешті, третя гіпотеза полягає у твердженні, що жодного плину часу взагалі немає. А справа в тому, що всі тіла в нашому світі насправді не є тривимірними, як нам це здається, а чотиривимірними, розтягнутими вздовж часової осі; плин часу, як і тривимірність, є лише психологічним ефектом, обумовленим специфікою нашого суб'єктивного світосприйняття, так би мовити, обманом відчуттів. Однак проти такого пояснення також можна висловити серйозні заперечення. По-перше, всі фізичні теорії будуються для тривимірних, а не чотиривимірних об'єктів, і всі рівняння фізики описують поведінку саме тривимірних тіл. Тому сучасна фізика – це фізика тривимірних тіл, а загальновідомі її успіхи в описі природи не дають підстав для сумніву в справедливості закладеного в ній припущення про тривимірність оточуючих нас тіл. По-друге, у зв'язку з тим, що ми самі є об'єктами фізичного світу, згідно з розглянутою гіпотезою ми маємо деяке фіксоване положення вздовж часової осі, постає питання про те, який же фізичний механізм в нашому мозку викликає відчуття плину часу. Відповіді на це запитання немає. По-третє, залишається абсолютно незрозумілим, чому ми не відчуваємо нашу чотиривимірність, причому якщо стосовно зорового сприйняття світу ще можна висловити з цього приводу якісь міркування (наприклад, послатися на те, що світло, яке йде від оточуючих тіл, поширюється вздовж так званого світлового конуса, який є тривимірним різноманіттям), то щодо дотику немає жодних розумних міркувань, чому ми, якщо ми дійсно є чотиривимірними, не можемо сприймати власне четвертий вимір, як це відбувається з трьома іншими вимірами. Четверте заперечення має філософський характер. Якщо ми є чотиривимірними, то, отже, повністю фіксованими мають бути не лише наші минуле й сьогоднішнє, а і наше майбутнє. А це означає абсолютну зумовленість, детермінованість нашої поведінки, повну відсутність свободи вибору. Мабуть, настільки категоричний висновок не відповідає дійсності. Справді, критично налаштований читач може просто зараз закрити статтю,

¹ Александров А. Д. Теория относительности как теория абсолютного пространства-времени // Проблемы науки и позиция ученого : статьи и выступления. Л., 1988. С. 120–169.

² Ландау Л. Д., Лифшиц Е. М. Теория поля // Теоретическая физика : в 10 т. : Т. 2. М. : Наука, 1988.

а може продовжити читання. І якось дивно було б думати, що результат цього вибору ніяк не залежить від бажання читача, а був заздалегідь визначений під час «створення світу».

З викладеного вище видно, що, незважаючи на фундаментальність часу, у науці ще немає детально розробленої концепції поняття «часу». Більше того, не сформульовано навіть сутнісне визначення часу, яке б повністю конкретизувало його властивості, а є лише операційні визначення, які вказують різні способи вимірювання проміжків часу.

Прийнята нині концепція часу в основних своїх рисах склалася до 30-х років ХХ ст. під впливом створеної тоді теорії відносності й з тих пір принципових змін не зазнала. Необхідність подальшого розвитку уявлень про час усвідомлювалася тоді багатьма вченими. Так, В. І. Вернадський ще в 30-ті роки минулого століття писав: «Наука ХХ століття перебуває на такій стадії, коли настав момент вивчення часу, так само, як вивчаються матерія й енергія, що заповнюють простір»¹.

У сучасному природознавстві є два діаметрально протилежні підходи до вивчення часу. Один, реляційний, ґрунтується на уявленні, що «в природі немає жодного часу поза ним самим... Час – це завжди конкретна фізична властивість конкретних фізичних тіл і змін, що з ними відбуваються»². Інший підхід – субстанціональний – припускає, що час являє собою самостійне явище природи й може якимось чином впливати на об'єкти нашого світу та процеси, що відбуваються в ньому (причому не виключений і зворотний вплив об'єктів і процесів на якісь властивості часу). Поки що немає достатніх даних для того, щоб установити достовірно, який із цих підходів краще відображає реальну дійсність, тому обидва вони мають право на існування.

З урахуванням того, що субстанціональний підхід оперує новими нетрадиційними інструментами вивчення часу, які істотним чином здатні вплинути на концепти кримінологічної детермінації, зосередимо нашу увагу на відповідних припущеннях і висновках.

Перше припущення: час поряд зі звичною властивістю тривалості, вимірюваною секундами, володіє ще й іншими властивостями. Ці властивості називають фізичними, або активними, протиставляючи їх властивості тривалості, пасивній за своїм функціоналом³. У зв'язку з тим, що в межах традиційної наукової парадигми, що оперує єдиною властивістю часу – тривалістю – неможливо ні підтвердити, ні спростувати це припущення (бо не можна довести наявності або відсутності того, що не визначено), воно цілком обґрунтовано може бути прийнято як робоча гіпотеза.

Правомочність цього припущення підтверджується також таким.

¹ Вернадский В.И. Проблемы биогеохимии. М. : Наука, 1980. С. 81.

² Чернин А.Д. Физика времени. М. : Наука, 1987. С. 129.

³ Козырев Н.А. Время как физическое явление // Моделирование и прогнозирование в биоэкологии : сб. научн. трудов. Рига, 1982. С. 59–72.

Теорія, що припускає наявність у часу інших властивостей, крім тривалості, якщо вона буде створена й буде внутрішньо несуперечливою, не може виявитися помилковою, вона лише ризикує виявитися надлишковою. Дійсно, якщо реальний час все-таки жодними властивостями, крім тривалості, не володіє, то в такому разі в усіх доказах цієї теорії характеристики, що відповідають додатковим властивостям часу, повинні бути узяті як такі, що дорівнюють нулю. Тоді вона автоматично перейде в теорію, яка передбачає наявність у часу єдиної властивості – тривалості. Зворотне ж, підкреслимо, є неправильним: якщо насправді час володіє поряд із тривалістю й іншими властивостями, то жодна теорія, що ґрунтується на припущенні про відсутність у часу інших властивостей, крім тривалості, не зможе описати правильно реальну дійсність.

Які ж «нові» фізичні властивості часу слід урахувувати у новій концепції кримінологічної детермінації?

1. Час має особливу властивість, що створює відмінність причин і наслідків, яка може бути названа спрямованістю або плином. Цією властивістю визначається відмінність минулого від майбутнього.

Цей постулат, установлюючи наявність тісного зв'язку часу та причинності, зумовлює важливий висновок, що у соціальній дійсності шукати прояви активних властивостей часу слід у причинно-наслідкових відносинах між явищами нашого світу. Уявлення про зв'язок часу та причинності не є новим в науці. Ще триста років тому його обґрунтував Г. В. Лейбніц. При цьому він вважав часовий порядок подій світу результатом причинно-наслідкового зв'язку. Однак дослідження сучасних філософів – Г. Рейхенбаха¹, Дж. Уітроу², Ж. Бодрійяра³, Ж. Дельоза⁴ та ін.⁵ (у тому числі і Ю. В. Орлова, роздуми якого також розміщені на сторінках цього видання) – показали, що, швидше за все, існує зворотне взаємовідношення між часовим і причинно-наслідковим порядками: часовий порядок являє собою основу порядку причинно-наслідкового, а не навпаки.

2. Причини й наслідки завжди розділяються простором, тому між ними існує яка завгодно мала, але така, що не дорівнює нулю, просторова відмінність.

3. Причини й наслідки розрізняються часом. Тому між їх проявами існує яка завгодно мала, але така, що не дорівнює нулю, часова відмінність.

Ці постулати узгоджуються з усім нашим досвідом, що стосується властивостей причинності. Їх зміст є настільки очевидним, що не існує жодних доводів проти їх прийняття. У кримінологічній детермінації подія моделюється матеріальними точками. У межах такої моделі будь-який

¹ Рейхенбах Г. Направление времени. М. : Изд-во иностр. лит., 1962.

² Уитроу Дж. Естественная философия времени. М. : Прогресс, 1964.

³ Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. М: Добросвет, 2000.

⁴ Логика смысла / Науч. ред. Я. Б. Толстов. Пер. Я. И. Свирского. М. : Академия, 1995.

⁵ Молчанов Ю. Б. Четыре концепции времени в философии и физике. М. : Наука, 1977; Подольный Р. Г. Освоение времени. М. : Политиздат, 1989.

процес можна подати як послідовність окремих причинно-наслідкових ланок. При цьому найменша (елементарна) причинно-наслідкова ланка складається з двох матеріальних точок – точки-причини й точки-наслідку, які згідно з другим і третім постулатами є розділеними простором і часом і між якими вже немає жодних інших матеріальних точок.

4. Плин часу є псевдоскаляром¹, позитивним у лівій системі координат. Між силою дії й силою протидії немає розриву в часі, причому тут маються на увазі і соціальні процеси. Це означає, що причина й наслідок впливають один на одного одночасно. Питання лише в тому, чи не розпорошується енергія впливу у міру розростання ентропії в системі. Мабуть, це питання вимагає додаткового осмислення.

5. Час поряд із постійною властивістю – плином – володіє і змінюваною властивістю – щільністю.

М. О. Козирев провів багато досліджень цієї властивості часу й отримав цікаві результати². Однак, з огляду на те, що йому не вдалося вивести кількісну характеристику щільності часу, ми вважаємо, що обговорювати цей постулат передчасно. У цілому про них можна сказати, що вони суттєво доповнюють і розвивають сучасні наукові уявлення про час і детермінацію; разом із тим низка положень вимагає подальшого опрацювання.

Головний висновок, який ми можемо зробити з усього викладеного: час завдяки своїм активним властивостям може вносити в наш світ організуюче начало й тим самим протидіяти звичайному розвитку процесів, що призводить до руйнації організованості й подальшої ентропії. Цей вплив часу є дуже малим порівняно зі звичайним руйнуванням процесів, однак він у природі розсіяний усюди, і тому є можливість його накопичення. Така можливість є у живих організмів, особливо їх сукупностей. Вона зростає зворотню пропорційно розміру сукупності.

Резюмуючи все сказане, можна зробити висновок, що причинний зв'язок з урахуванням сформульованих постулатів, не вступаючи в суперечність із жодним положенням сучасної фізики, гармонійно доповнює усталену картину світу та її концепт кримінологічної детермінації. Однак вона поки що не є завершеною теорією. Важко передбачити, що чекає на нас у кінці цього шляху. Але одне безсумнівно – цей шлях повинен бути подоланий кримінологічною наукою.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2019

Александр Маркович БАНДУРКА,

¹ Псевдоскаляр – математичний об'єкт, аналогічний скаляру, але з тією відмінністю, що у разі заміни напрямку координатних осей на протилежні він також змінює знак на протилежний.

² Козырев Н.А. Время и жизнь // Тезисы докл. VI Украинской республ. конф. по бионике. Ужгород, 1981. С. 145–146; Козырев Н.А. О воздействии времени на вещество // Физические аспекты современной астрономии. Л., 1985. С. 82–91; Козырев Н.А. Человек и Природа // Козырев Н.А. Избранные труды. Л., Изд-во Ленинградского университета, 1991. С. 401–409.